

ANTİK KAYSTROS VADİSİ'NDE YEREL ARİSTOKRATLAR VE MEZAR HEYKELLERİNE YANSIMALARI: TİRE MÜZESİ'NDEN OTURAN KADIN HEYKELLERİ

LOCAL ARISTOCRATS IN THE ANCIENT KAYSTROS VALLEY AND THEIR REFLECTIONS IN FUNERARY SCULPTURES: SEATED WOMAN SCULPTURES FROM THE TIRE MUSEUM

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 12 Ocak 2024
Hakem Değerlendirmesi: 15 Şubat 2024
Kabul: 23 Mayıs 2024

Received: January 12, 2024
Peer Review: February 15, 2024
Accepted: May 23, 2024

DOI : 10.22520/tubaar.1418848

Ali ÖZKAN*

ÖZET

Bu makalenin amacı Tire Müzesi'nde yer alan, Tire'nin Işıklı ve Mehmetler köylerinde tespit edilen iki oturan kadın heykelini incelemektedir. Mermerden yapılan iki heykelin, Roma Dönemi'nde Tire çevresinde yaşamış yerel aristokrat kadınları temsil eden mezar heykelleri oldukları önerilmektedir. Heykeller stil kritik yönden incelenmiş, benzer örnekler ile karşılaştırılarak tarihleme önerisi getirilmiştir. Yerel aristokrasinin imkanları dahilinde kentlerin ihtiyaç duydukları inşa programına katkı sunmaları yaygın bir durumdur. Hayırsever aristokratlar kamusal yaşama verdikleri cömert bağışlar neticesinde onurlandırılarak, heykelleri dikilmiştir. Bir siyasi kurumun onayı ile dikilen onurlandırma heykellerinin büyük çoğunluğu erkeklere aittir. Roma Dönemi'nde bir diğer yaygın heykel türü, mezar heykelleridir. Mezar heykelleri, bir meclis onayına ihtiyaç duymaksızın, aile bireyleri tarafından sipariş verilerek dikilmiştir. Dolayısıyla onurlandırma heykelleri ile kıyaslandığında toplumdaki kadın temsiliyetini daha adaletili bir şekilde yansıtır. Sayısal olarak çok daha fazla kadın mezar heykeli bulunmaktadır. Bu makalede ele alınan heykellerin, bölgede Roma Dönemi'nde etkin konumdaki kadınlar için dikilen mezar heykelleri oldukları tartışılmaktadır. Heykellerin benimsenen stilleri, bölgede Roma Dönemi'nde yaşayan toplumun soylu kadınları nasıl tasvir ettiklerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Heykeller örneğinde aristokrat kadın imajının keşfedilmesi, ilettiği mesajları aktarmak, çalışmanın araştırma amacı olarak belirlenmiştir. Kadın heykelleri, soylu olduklarını ima eden taburelerde oturur vaziyettedir. Giyim kuşamları, vücut kıvrımlarının gizlenmesi iffetli kadın imajını yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu heykelleri sipariş eden aile bireylerinin ideal kadın imajını, genel olarak ise toplumun çağdaş iffetli kadın imajını yansıtmaktadır. Heykellerden birinin Antakya Tykhesi tipini model alması, soylu kadınların tanrıçaları temsil eden heykel tipleri ile tasvir edildiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tire Müzesi, Roma Heykeltıraşlığı, Kadın Heykelleri, Mezar Heykelleri, Aristokrasi, Kaystros Vadisi

* Dr., Bağımsız araştırmacı, Tire-İzmir, Türkiye.
e-posta: aliozkn35@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-0101-8160

ABSTRACT

The objective of this article is to examine two seated female statues housed in the Tire Museum, identified within the villages of Işıklı and Mehmetler in Tire. Two sculptures made of marble are suggested to be tomb sculptures representing local aristocratic women who lived in the vicinity of Tire during the Roman Period. The statues undergo a critical stylistic analysis, and a dating proposal is presented by comparing them to similar examples. It was a common practice for the aristocracy, within their means, to contribute to the construction projects required by cities. In acknowledgment of their generous donations to public life, these benevolent aristocrats were honored with the erection of statues. Notably, a majority of statues erected with political institution approval predominantly depict men. Another prevalent type of statue during the Roman Period is tomb sculptures. Unlike honorific statues, tomb sculptures were commissioned and erected by family members without the need for council approval. Consequently, in contrast to honorific statues, tomb sculptures more justly depict the representation of women in society, with a numerically higher presence of female tomb sculptures. This article explores whether the aforementioned statues were indeed tomb sculptures erected for influential women during the Roman Period in the region. The adopted styles of the statues contribute to an understanding of how noble women in the society of the Roman Period in the region were portrayed. The research purpose is specifically defined as the exploration of the aristocratic female image, using the example of the statues, to convey the messages they encapsulate. The female sculptures are seated on stools that imply their nobility and project a modest woman image by concealing the curves of their bodies. Consequently, the family members commissioning these statues embody the ideal female image and generally represent the contemporary modest female image of society. The fact that one of the statues models the Tyche of Antioch indicates that noble women were portrayed with statue types representing goddesses.

Keywords: Tire Museum, Roman Sculpture, Female Sculptures, Funerary Sculptures, Aristocracy, Kaystros Valley.

GİRİŞ

İzmir il merkezine yaklaşık 90 km uzaklıkta yer alan Tire ilçesi, Küçük Menderes Vadisi (antik Kaystros Vadisi) sınırlarında yer almaktadır. Batı Anadolu'da yer alan nehir vadilerinden biri olan Küçük Menderes Vadisi, bol su kaynakları ve verimli tarım ovası ile önemli bir tarımsal üretim merkezidir. Bölgenin tarımsal üretim açısından sunduğu avantajlar, erken dönemlerden itibaren iskân için tercih edilmesinin yolunu açar¹. Roma Dönemi'nde bölgenin en önemli kenti, Asya Eyaleti'nin başkenti olan Ephesos'tur. Ephesos'un ardından bölgenin en önemli kenti ise Hypaipa'dır². Günümüz Tire ilçesi, bu iki kente bağlı territoryum arazilerince paylaşılmıştır. Büyük ölçüde Tire'nin batısı Ephesos'a bağlı iken, doğu kesimi Hypaipa sınırlarında yer almıştır (Ricl, 2020, s. 4,6). Tire'nin batısında bulunan; Küçükkale ve Büyükkale köylerinde lokalize edilen Bonitai (Keil ve Premerstein, 1914, s. 97; Meriç, 2009, s. 71-79; Iv Ephesos VII, 1, no. 3221, 3223), Eskioba köyünde lokalize edilen Almoura Ephesos'a bağlı kırsal yerleşimlendendir (Keil ve Premerstein, 1914, s. 82; Iv Ephesos VII, 1, no. 3250). Tire'nin doğusunda bulunan Gökçen ve Kireli köylerinde lokalize edilen Dideiphytha, Kırtepe'de lokalize edilen Lydomoundeitai, Yeğenli'de lokalize edilen Savenda kırsal yerleşimleri ise Hypaipa territoryumunda yer alır (Keil ve Premerstein, 1914, s. 79; Iv Ephesos VII, 2, no. 3805-3806; Meriç, 2009, s. 107; Altınoluk, 2013, s. 22-23; Uzunoğlu, 2019, s. 429-431). 19. yüzyıldan itibaren Tire ve çevresinde yürütülen arkeolojik ve epigrafik araştırmalar bölgede çok sayıda kırsal yerleşimin varlığını ortaya koymuştur (Harita 1).³ Yazıtlarda ismi anılan fakat henüz lokalize edilemeyen kırsal yerleşimlerin olması, bölgenin ciddi bir kırsal yerleşim ağına sahip olduğunu göstermektedir.

Zengin tarım arazilerine sahip bölgedeki kırsal yerleşimlerin toplumsal yükselişte olduklarını işaret eden bulgular söz konusudur. Roma Dönemi'nde kırsalda inşa edilen hamam (Iv Ephesos VII, 2, no. 3855, 3857) ve stoa yapıları (Iv Ephesos VII, 2, no. 3851, 3852), bunun en güzel kanıtlarıdır. Üreten ve müreffeh bir kırsal yerleşim doğal olarak bağlı bulunduğu kentin de gelişimine yarar sağlamıştır (Poblome,

2004, s.501). Kırsalda geniş topraklar üzerinde mülkiyet hakkı bulunan aristokratlar, inşa ettikleri villa rusticalarda üretimi organize etmiştir. Aynı zamanda kentlerde idari görevleri yerine getiren mülk sahibi aristokratlar, elde ettikleri sermayeler ile kentlerin ihtiyaç duydukları inşa programlarına destek olabilmişlerdir.

Ephesoslu Damianus ailesi bölgedeki aristokrat ailelerden biridir. Philostratus tarafından kaleme alınan *Bioi Sophiston* (Sofistlerin Hayatı) adlı eserinde Ephesoslu Damianus ailesi, paraya önem vermeyerek, cömert bağışlar yaparak kentin ihtiyaçlarına katkı sunmaları ile övülmektedir (Philo.Bioi Soph. II. 23). Damianuslar, Ephesos'un fakirlerini doyurmuş, büyük miktarda paralar bağışlayarak, ihtiyaç duyulan yapıları onararak devlete de önemli katkılar sağlamıştır. Ephesos'tan Artemision'a giden yol üzerinde bir stoa ve tapınak kutsal alanındaki ziyafet salonu, inşa ettirdikleri yapılar arasındadır (Philo. Bioi Soph. II. 23). Philostratus, Damianus'un servetinin önemli bir kısmının arazilerine diktiği meyve veren ağaçlardan geldiğini aktarmaktadır (Philo.Bioi Soph. II. 23). Bu kısa bilgi bölgenin tarımsal üretim gücünü ortaya koymaktadır. Başta zeytin olmak üzere incir, kestane gibi meyveler Damianus arazilerinde yetiştirilmiş olmalıdır.⁴ Ayrıca çok sayıda antik yazarın Kaystros Vadisi'nde şarap üretildiğini bildirmesinden (Strab. Geograph.XIV. 1. 15; Plin. Natural H. V.30) yola çıkarak, Damianus arazilerinde şarap üretiminin gerçekleştiğini düşünmek mümkündür (Kirbihler, 2018, s. 150).

Philostratus son olarak, Damianus'un deniz kıyısındaki mülkü için yapay ada ve iskele için dalga kıran inşa ettirdiğinden bahseder. Buradaki amacın, kargo gemilerinin güvenli bir şekilde demir atmalarını sağlamak olduğunu yazar (Philo.Bioi Soph. II. 23). Muhtemelen aile, geniş tarım arazilerinden elde ettikleri ürünleri, Ephesos limanı üzerinden uzak mesafeli ticaret ağına dahil edebilmiştir. Damianus özelinde aktarılan bu ticaret ağı, antik Kaystros Vadisi'nin ekonomik potansiyelini göz önüne sermektedir.

¹ Ephesos yakınlarındaki Çukuriçi ve Metropolis yakınlarında yer alan Dedecik Höyük'te tespit edilen Geç Neolitik Dönem'e ait bulgular, bölgenin iskan tarihini Geç Neolitik Dönem'e dek geriye çeker. Bkz. Meriç, 2009, s. 25. Küçük Menderes Vadisi'nde Geç Kalkolitik Dönem sonrası höyük yerleşimlerinde artış gözlemlenir. Orta Tunç Çağı'ndan, Geç Hellas 3C evresine dek stratigrafinin tespit edildiği Bademgediği (Puranda) bölgede iyi belgelenen erken yerleşimlendendir. Bkz. Meriç, 2022, s. 32, fig. 49. Ödemiş Ovası'nın verimli alüvyon ovası ile Küçük Menderes'e ulaşan derelerin imkanlarından yararlanmış çok sayıda höyük bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı seramiklerin ele geçtiği, Kumkuyu, Tepetarla ve Karakova höyükleri bölgede Erken Tunç Çağı'na tarihlenen höyüklerden bazılarıdır. Bkz. Sevin vd., 2013, s. 20-21; Kalkan, 2021, s. 3; Vardar, 2015, s. 326-329. Benzer durum Tire Ovası için de geçerli olmalıdır.

² Hypaipa hakkında en güncel değerlendirmeler, kentte yürütülen yüzey araştırma sonuçlarının da aktarıldığı yayın için bkz. Kalkan, 2021.

³ Bölgenin arkeolojik ve epigrafik araştırma geçmişi için bkz. Özkan, 2022, s. 154-155.

⁴ Tire'nin dağlık köylerinde yetiştirilen incirler bugün hala ciddi bir ekonomik gelir kaynağıdır. Osmanlı Dönemi'nde, demiryolunun inşa edilmesi ile bölgede elde edilen kuru incirin transfer edilmesi daha kolay hale gelmiştir. Yük trenleri ile Punto (Alsancak) istasyonuna gönderilen kuru incirler, İzmir limanı eliyle deniz aşırı ülkelere ihraç edilmiştir. Kuru incirin iç piyasada ciddi gelir getirmesi, hasat zamanı Alsancak Garı'na ulaşan ilk incirlerin festival havasında karşılanması geleneğini meydana getirir. Günümüzde kuru incir dışında zeytin, kestane ve ceviz Tire köylerinin gelir kaynakları olmaya devam eder.

Roma Dönemi'nde düzenli ve büyük kapasiteli limanların inşa edilmesi, ulaşım ağlarında iyileşmeler kuşkusuz ticaretin gelişmesinin önünü açmıştır. Liman ile iç kesimleri birbirine bağlayan yolların varlığı, tüccarlara daha düşük maliyetlerle ürünlere ulaşma imkânı verir (Flohr, 2014, s. 2341). Ephesos'un zengin ürün çeşitliliğine sahip hinterlandı, Kaystros Vadisi üzerinden Lydia bölgesine kara yolları ile ulaşım imkânları gibi etkenler, kentin güçlü bir ekonomik merkez olmasını sağlamıştır (Foss, 1979, s. 3; Meriç, 2009, s. 28). Yakın zamanda bölgede yapılan araştırmalar, villa rusticaların hamam birimlerinin de yer aldığını, gösterişli zemin mozaikleri ile donatıldığını ortaya koymuştur (Özkan, 2023, s. 300-363). Konut sahipleri bu mozaikleri, büyük ölçüde tarımdan kaynaklanan birikim ile sipariş vermiştir. Kırsaldaki aristokrat Romalı, inşa ettirdiği ve dönemin modasına göre dekore ettirdiği konutunda misafirlerini kabul ederek sosyal ilişkiler kurmuş, gücünü görünür kılmıştır. Kuşkusuz misafir ağırlamanın başarısı sadece yiyeceğin kalitesine, miktarına ve çeşitliliğine değil, aynı zamanda ortamın zarafetine de bağlıdır (Polci, 2003, s. 80). Toprak sahibi efendi/ δεσπότης, dönemin modasına uygun, ideal Romalı değerleri yansıtan konutlar eliyle statüsünü vurgulayabilmiştir.

Güçlü aristokratların kentin kamusal yaşamı için sağladıkları bağışlar neticesinde onurlandırılması yaygın bir durumdur. Roma Dönemi'nde imparatorluğun pek çok kentinde hayırsever aristokratları onurlandıran heykel dikilmiştir. Aphrodisias'da İS 1. ve İS 3. yüzyıllar arasında 220 onurlandırma heykeli tespit edilmiştir (Smith, 2018, s. 334). Bu heykeller, kentte yaşayan üst sınıfların alabileceği en yüksek onursal merteye idi ve ancak kentin siyasi kurumunun onayı ile dikilebilmiştir (Longfellow, 2014/2015, s. 81; Smith, 2006, s. 25). Bir siyasi kurumun onayı ile dikilen onurlandırma heykellerinin büyük çoğunluğu erkeklere aittir. Roma dünyasında kadının dini birtakım görevler haricinde kamusal bir görevinin olmayışı, bu tür heykellerin az olmasında etkili olmuştur (Fejfer, 2008, s. 331). Üstelik Plinius'un aktarımlarına göre, Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal alanda kadın heykellerinin dikilmesine açık bir karşı olma hali vardır. Cato yaptığı konuşmalarda kentlerde kadın heykellerinin dikilmesine karşı çıkar (Plini. Natural H. XXXIV.31). Ancak Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde Cato'nun görüşleri kabul görmemiş, kadınları temsil eden onurlandırma heykelleri kentlerde yer almaya başlamıştır.

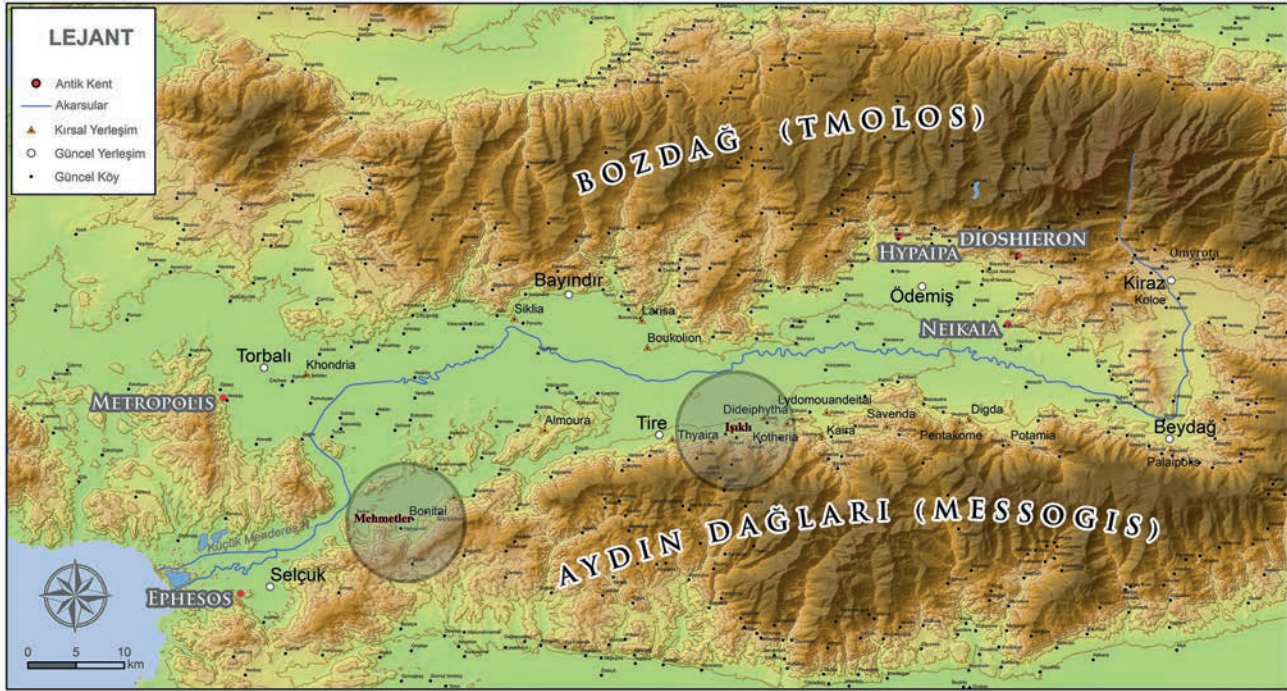
Erkekler ile kıyaslandığında onurlandırma heykellerindeki kadın temsili yine de oldukça sınırlıdır. İmparator ailesine mensup kadınlar hariç tutulduğunda bu oran çok daha azalır (Lindner, 2006/200, s. 48). Pompeii odaklı yapılan bir araştırma, kentte ele geçen onurlandırma heykellerinin ancak % 10'unun kadınlara ait olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın, Pompeii mezar portre ve heykellerinin % 40'ı kadınlara aittir (Longfellow, 2021, s. 109)⁵. Mezar heykellerinin bir siyasi kurumun onayına ihtiyaç duymaksızın dikilmesi, toplumdaki kadınların temsiliyetini daha adil yansıtır. Aile bireyleri tarafından sipariş verilen bu heykeller daha fazla sayıda olup, dönemin aristokrat kadın imajının tespit edilmesi için önemli bir araçtır. Ölen kişiyi yansıtan ya da temsil eden heykellerin kendine özgü tipleri, bu heykelleri sipariş eden ailelerin varlıklı kadınları nasıl göstermek istediklerinin yanıtlarını verir.

Çalışmada ele alınan ilk heykel (79-28 envanter numaralı) Tire'nin Işıklı köyünde 1979 yılında bulunup müzeye getirilmiştir. İkinci heykel (158 envanter numaralı) Tire'nin Mehmetler köyü, Çamlıburun mevkiinde bulunarak, 1963 yılında müzeye getirilmiştir (Harita 1). Mehmetler heykeli, Ephesos Scolastika hamamında bulunan kadın heykeli ile aynı tiptedir. Bu heykel Strocca tarafından Scolastika hamamı heykeli ile karşılaştırılarak ilk kez çalışılmıştır (Strocca, 1985, s. 229-230). Bu makalede ilk kez incelenen Işıklı heykeli ile Mehmetler heykeli tipolojik, ikonografik ve stil kritik açıdan incelemeye tabi tutulmuştur. Heykellerin konteksti hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu nedenle ilk sergilendikleri yerler hakkında kesin bir yorum yapmak güçleşmektedir. Fakat heykellerin bölgedeki Roma Dönemi kırsal yerleşimlerden geldiğine eminiz. Özellikle Mehmetler köyü, Ephesos'un territoryumunda yer alan ve önemli bir kırsal yerleşim olan, Bonitai ile oldukça yakın konumdadır (Meriç, 2009, s. 71-79). Stilistik ve tipolojik incelemenin yanı sıra, kırsalda bulunan bu heykellerin kullanım amaçları, sergilendikleri olası yerler hakkında öneri sunulmaktadır. Elde edilen bulgular yardımı ile heykellerin bölgedeki aristokrat kadın mezarlarına dikilmiş olabileceği önerilmektedir.

İS 1 ve 3. yüzyıllara tarihlenen bölgede bulunan nekrolojik buluntular farklı statüdeki bireyleri tanımlamaya yardımcı olmaktadır (Gürler, 1999, s. 18-19; Gürler, 2000, s. 113-117). Özellikle epigrafik kaynakların Küçük Menderes Vadisi kırsalında aristokratlara ait çok sayıda mezarın varlığını bildirmesi, çalışmada ele alınan heykeller ile uyumluluk gösterir.

⁵ Kamusal alanlara dikilen kadın heykelleri önemli oranda eşleri ve çocukları ile bir aradadır. Kadınlar ancak aile olmanın önemini vurgulayan bu kompozisyonlarda yer bulabilmiştir. Kamusal alanlardaki kadın heykellerinin bir diğer genel özellikleri, hayırsever ve rahibe sıfatları ile dikili olmalarıdır. Bkz. Fejfer, 2008, s. 331, 333. Tire'nin Büyükkale ve Küçükkale köyünde lokalize edilen, Bonitai kırsal yerleşimi ile ilintili bir yazıt bölgedeki güçlü kadınlar için dikilen heykeller hakkında ipucu verir. Ephesos territoryumunda yer alan Bonitai yerleşimi kararınca heykeli dikilen kadın bu yazıtta aynı zamanda gymnasiarchos görevini üstlendiği belirtilir. Bonitai kırsal yerleşiminde bu yazıt ile beraber toplam beş adet yazıtlı heykel kaidesinin Artemis rahibelerine ait olması, bu yerleşimde yaşayan ve Artemis kültüne iman eden bir ailenin varlığını düşündürmektedir. Ailenin kadınları rahibe olarak, tapınak avlusundaki stoanın inşasına katkıda bulunurlar. Yazıtlar ve detayları için bkz. Riel, 2013, s. 43; Iv Ephesos VII, 1, no. 3239a.

Harita 1. Antik Kaystros Vadisi kent ve kırsal yerleşimlerini gösteren harita (Yazar tarafından hazırlanmıştır.) / *Map depicting the urban and rural settlements of the Ancient Kaystros Valley (Prepared by the author).*

Zengin aileler vefat eden yakınları için güçlerine göre mezarlar tesis etmiştir. Bazı yazıtlar, kişilerin daha hayatta iken kendileri ve aile bireyleri için mezar hazırlattıklarını aktarır (Uzunoğlu, 2020, s. 197-198; *Iv Ephesos VII, 1, no. 3327*).

Tire’de bulunan ve ilk olarak Keil ve Premerstein ikilisi tarafından okunan, toplam dört parçadan oluşan yazıt, bölgede aristokrat ailelerin kendilerine ait heroon/aile mezarlığı inşa ettirdikleri bilgisini verir (Keil ve Premerstein, 1914, s. 88-90). Bu yazıt daha sonra revize edilerek yeniden çalışılmıştır (*Iv Ephesos VII, 1, no. 3214*; Jones, 1983, s. 125). İS 1. yüzyılın sonlarına tarihlenen yazıt, bahsi geçen heroonun bakımı, heroonda bulunan heykel, kabartma ve diğer ekipmanların korunması için görevlilerin tahsis edildiği, bu mezara dışında gömünün yasaklandığı, olası zarar verenlerin Ephesos meclisine 2 bin dinar para ödeyeceği kararını duyurur. Peplos tarafından oluşturulan bu vakfın amacı, aile mezarlığının sürekli bakımını sağlamaktır.

TİRE-İŞIKLI HEYKELİ

Tire’nin Işıklı köyünde bulunan ve 1979 yılında Tire Müzesi’ne getirilen 79-28 envanter numaralı eser orta kristalli beyaz mermerden yapılmıştır (Fig. 1, 6-7). Boyundan kırık heykel, baş kısmı haricinde iyi korunmuştur. Plintos üzerinde, minderli bir taburede (diphros) oturan kadın betimlenmiştir. Plintosun çevresinde kırılmalar mevcuttur. Eser kaide de dâhil olmak üzere tek bir mermer bloğun işlenmesi ile yontulmuştur. Kaidesi ile birlikte 130 cm yükseklik ve

63 cm genişliktedir (kaide yüksekliği 14cm). Dökümlü bir himation giyen kadın figürü, sağ bacağını sol bacağının üstüne atmaktadır. Sağ kol dirsekten yukarı doğru yönelir ve muhtemelen oturuştan kaynaklı hafif eğik olan başı çene altından desteklemektedir. Sol kol ise yana doğru çekili vaziyette olup, taburenin kenarını tutmaktadır. Eser zengin ve hareketli kıvrımlarla gösterilen himation ile dikkati çeker. Kadın figürünün üst giysisi olan bu himation, dökümlü bir biçimde vücudun neredeyse tamamını örtmektedir. Boynun altındaki himationa ait kumaş kütle, sağ omuz üzerinden geriye sarkar. Yanda tabure kenarını tutan sol kol parmaklar haricinde himation içerisindedir. Sol kolun bu hareketi ile himation gerilmiş, vücudun üst kısmındaki kıvrımlar buna bağlı olarak diyagonal bir şekilde işlenmiştir. Göğsün plastik şekli belli belirsiz gösterilmiştir. Vücudun alt kısmında himation daha dökümlüdür. Üstte olan sağ bacağın üzerinden yana doğru sarkan himation derin kıvrımlara sahiptir. Sağ ayağın üste alınması alta da himationu gerginleştirmiş, böylece diz kabağından ayak bileğine dek bacağın şeklini ortaya çıkarmıştır. Sol bacak dökümlü kumaş ile görünmez. Taburenin her iki yanında dikey olarak himation sarkar. Olması muhtemelen olan khiton üstteki dökümlü himation nedeniyle görünmez. Ellerin yüzeysel olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Kadın figürünün ayakları önemli ölçüde görüş açısında olmadığı için ne tür bir ayakkabı giydiği net değildir. Ancak üstte olan ayağın yüksek tabanlı bir ayakkabı giydiği ve parmaklarının işlenmemesinden yola çıkarak, kapalı bir ayakkabı türü olan calceus (Goldman, 2001, s. 102, 116-122) giymiş olduğu önerilebilir.

Işıklı kadın heykeli cepheden görünecek şekilde biçimlendirilmiş olmalıdır. Oturan kadın figürü hafif sol yöne yönelmiş vaziyettedir. Tek bir bloğun işlenmesi ile ortaya çıkan bu eser, düşey bir kompozisyon alanından oluşur. Çene altında başı desteklemek için yukarı hareket eden sağ kol ile sağ kolun dirsek teması yaptığı üstte olan sağ ayak, heykelin sağ yanını sınırlandırır. Aynı şekilde tabure kenarını tutan sol el, sol tarafı sınırlandırmaktadır. Her iki yanda tabureden aşağı dikey olarak sarkan elbise kıvrımları dikdörtgen görüş alanını daha da belirginleştirir. Tire-Işıklı kadın heykelinin genel kontur olarak kenarları düze yakın dört köşe stili, Hellenistik örnekleri model alan bir anlayışla Roma Dönemi'nde kopa edildiğini ortaya koyar. Duruş ve giysi biçimi açısından yakın benzerliğiyle eserimize Antakya Tykhesi tipinin öncüllük ettiği anlaşılmaktadır. İÖ 300'e tarihlenen Antakya Tykhesi'nin Roma Dönemi'nde çok sayıda kopyasının olması sevilen bir tip olduğunu işaret eder (Özgan, 2016, s.36-37).

Antik yazarlardan Plinius, Pausanias ve Malalas'ın aktarımına göre, orijinali Lysippos'un öğrencilerinden Sikyonlu Eutykides'e ait olan Tykhe heykelinin kolosal boyutlarda ve bronz bir eser olduğu düşünülmektedir (Mala. Chro., VIII. 18; Ridgway, 2001, s. 233; Dohrn, 1960, s. 23; Balty, 1981, s. 840-841). Orijinali kayıp olan eserin Roma Dönemi'ne tarihlenen kopyaları mevcuttur. Mermerden yontulmuş en meşhur kopyaları Vatikan Müzesi (Fig. 5a) ve Budapeşte Güzel Sanat Müzesi'nde (Fig. 5b) yer alır. Ayrıca New York Metropolitan Müzesi'nde (Fig. 5c), Paris Louvre Müzesi'nde ve Worcester Sanat Müzesi'nde bronzdan birer replikaları bulunur (Özgan, 2016, s. 37; Balty, 1981, s. 843). Roma İmparatorluğu'nun farklı noktalarında tespit edilen çok sayıda sikke, kandil ve yüzüklerdeki betimlemeler Hellenistik prototipi büyük ölçüde takip eder (LIMC 1, fig. 1-3, 5, 10-11, 19-20, 33, 38, 42,129). Tanrıça bir kaya kütesine oturmakta ve bir bacağını diğeri üzerine atmaktadır. Başında heybetli bir görünüm elde etmesini sağlayan, kent surlarını temsil eden burçlardan oluşan taç takar (Smith, 2005, s. 76; Bieber, 1961, s. 40). Tüm kopyalarda tanrıça sol elini yana doğru çeker ve oturduğu kaya kütesinin kenarından destek alır. Bu ortak özellikler dışında kopyalarda bazı farklılıklar da gözlemlenmektedir. Budapeşte heykelinin giysi biçiminde görülen farklılık gibi, sağ kolun yöneliminde farklı uyarlamalar söz konusudur. Ayrıca kopyalarda sağ elde tutulan nesnelere de değişiklikler söz konusudur. Roma Dönemi kopyaları arasında en göze çarpan fark, Vatikan'daki replikadır (Özgan, 2016, s. 37). Burada Tykhe'nin oturduğu kaya kütesinin altında Orontes ırmağının kişileştirilmiş haline yer verilmiştir. Nehirde yüzen bir erkek figür olarak betimlenen Orontes, bakışlarını yukarıya, tanrıçaya doğru çevirmiştir. Tykhe'nin ayakları Orontes'in omuzları üzerindedir. Vatikan Müzesi'ndeki ikonografi Dura Europos'ta büyük

ölçüde tekrar edilmiştir. Dura Europos kabartmasının merkezinde oturan Tykhe'nin yanında bir aslana yer verilerek farklılık yaratılmıştır. Burada tanrıçanın sağ ayağı ile omzuna bastığı alttaki figür ise doğal olarak Fırat nehrini temsil eder (Drijvers, 1976, s. 13, Plate XX; Teixidor, 1979, s. 136). Bazı örneklerde Tykhe kaya kütesi yerine bir taht üzerinde oturmaktadır (Balty, 1981, s. 840-851). Ürdün Gadara'da İS 2.yüzyıla tarihlenen tahtta oturan bir Tykhe heykeli bulunmuştur (Almasri vd., 2017, s. 6-7, fig. 3-4, 5, 8).

Figür 1. Tire-Işıklı Heykeli Ön Cepheden Görünüm/ *Front View of the Tire-Işıklı Statue.*

Bireylere şans ve toplumsal huzur, bereketi getiren, kentleri koruyan bir tanrıça kimliği Tykhe'nin antik dünyada oldukça popüler olmasını sağlamıştır (Okan, 2016, s. 11). Tanrıçaya atfedilen özelliklerinden dolayı Geç Antik Dönem'de Roma dünyasının önemli ölçüde hıristiyanlaşmış olmasına rağmen, betimlemeleri materyallerde veya mimari bezemelerde yer almaya devam eder (Dohr,1960, s. 17-39; Kondoleon, 2000, katalog no. 1,2,3,4; Matheson, 1994, s. 19, 26). İmparatorluk genelindeki önemli kent ve bu kentlere ulaşan yol ağlarını gösteren Tabula Peutingeriana'da hala en büyük kentler Tykhe figürleri ile kişileştirilmektedir (Salway, 2005, s. 12-131). Figürün uzun soluklu yaşaması ne kadar çok sevildiğini gösterir.

Antakya Tykhesi heykeli üretildiğinden kısa süre sonra kadın mezar stellerinde kopyalanmaya başlanmıştır. Antakya Samandağ'da yer alan Seleucia Pieria'da ele geçen, İÖ 150-100 yıllarına tarihlenen bir mezar stelinde betimlenen kadın figürü katlanır bir taburede oturmakta, sağ kolunu çenesine dayamakta ve sol elini taburenin kenarını tutmak suretiyle yana çekmektedir (Kondoleon, 2000, s. 139, katalog no. 27; Ridgway, 1994, s. 24-37). Tryphe adlı bir kadına ait olan bu

mezar stelindeki figür, elbise ve vücut hareketleriyle doğrudan Antakya Tykhesi tipinden bir alıntıdır (Fig. 2). Smyrna kökenli olduğu düşünülen ve bugün Rijks Müzesi koleksiyonunda bulunan bir başka mezar stelinde Antakya Tykhesi tipini model olarak tasvir edilmiş bir kadın figürü yer almaktadır (Dohrn, 1960, s. 45). Trypthe steli ile çağdaş, İÖ 2. yüzyıl içerisinde tarihlenen bu stelde kadın figürü, bir klinede uzanan erkek figürünün ayak ucunda oturur vaziyettedir (Fig. 3). Yaylalı ve Horn, yaptıkları çalışmalarda stellerde yer alan benzer tipleri Antakya Tykhesi tipi olarak tanımlamışlardır (Yaylalı, 1979, s. 44; Yaylalı, 1981 s. 481; Horn, 1972, s. 58, Saraçoğlu, 1997, s. 54). Tire-Işıklı heykelinin tanrıça Tykhe'yi temsil eden bir heykel olup olmadığı sorgulanmıştır. Tykhe heykellerinin en belirgin özelliği olan, kaya kütesinin olmaması, mütevazı bir diphrosta oturması, tanrısal bir vakurluk izleniminin olmamasından yola çıkarak, tanrısal bir kimlik atfedilemeyeceğine karar verilmiştir. Tykhe tipli mezar stellerinin genel ikonografik özellikleri ile uyumlu olarak, Vatikan replikasyondaki kompozisyondaki Orontes kaldırılmış, kaya kütesi tabure ile yer değiştirilmiştir. Bunun dışında, sol kolun yana çekilmesi ve sağ kolun yukarı yönelmesi, elbise ve bacakların duruşu büyük ölçüde prototipi takip etmiştir.

Figür 2. Trypthe'nin Mezar Steli/ *Grave Relief of Trypthe* (Condolon, 2001, s. 139, fig.).

Figür 3. Smyrna Kökenli Mezar Steli/ *Grave stele originating from Smyrna* (Dohrn, 1960, tafel 46-2).

Antakya Tykhesi başka mitolojik karakterler için de model olur. İÖ 2. yüzyıla tarihlenen bazı Mousa heykellerinin Antakya Tykhesi ile olan yakın benzerliği, bu dönemde Mousa tasvirlerinin Tykhe tipini referans olarak üretildiğini düşündürmektedir. Rodos, Delos, Kos ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan Mousa heykelleri güçlü ortak özellikleriyle arketipi takip eder (Dohrn, 1960, s. 45). Özellikle İÖ 140 civarına tarihlenen Kos örneği, elbise kıvrımlarının zıtlığını gösterilmesi konusunda gelişim içerisinde (Laurenzi, 1957, s. 75-76; fig 8). Batı Anadolu ve adalarda çok sayıda Tykhe tipli Mousa heykellerine rastlanması, Antakya Tykhesi tipinin bölgede revaçta olan bir ikonografi olduğunu göstermektedir. Napoli yakınlarında keşfedilen ünlü Frankfurt Urania heykeli bunlardan biridir. Mousalardan biri olan ve gökbilimi ile ilişkilendirilen Urania'a ait olduğu düşünülen heykel, Delos adasından getirilmiştir. İÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen Urania, büyük ölçüde Antakya Tykhesi'ne öykünür. Urania bir kaya kütesi üzerinde oturmakta, sağ bacağına sol bacağına üzerine atmaktadır. Bol dökümlü elbisesi ve ayaklarının görünüşü Tykhe ile yakın benzerliktedir. Ridgway çalışmasında Mousa heykeli ile Antakya Tykhesi'nin yakın benzerliğine değinir ve ikisinin birbirinin devamı niteliğinde olduklarını işaret eder (Ridgway, 2001, s. 235-236). Afyon Müzesi'nde yer alan ve Apamea antik kenti kökenli bir Mousa heykelinin Antakya Tykhesi'ne yakın benzerlikte oluşu bu etkileşimi somut olarak gösteren bir başka örnektir (Sezer, 2014, s. 135-136).

Işıklı heykelinin sahip olduğu ikonografi Penelope ile de benzerliği söz konusudur. Vatikan Müzesi'nde yer alan, Klasik Dönem orijinalinden İÖ 1. yüzyılda kopyalandığı düşünülen heykel en ünlü Penelope heykelidir. Bu heykelde kadın figürü bacak bacak üstüne atarak, oturur vaziyettedir. Bir eli şakağında, diğer eli ise yanda diphros üzerinde destek alır haldedir.

Figür 4. Mousa Heykelleri. (Solda) 4a: Frankfurt (<https://www.liebieghaus.de/en/antike/frankfurt-urania-muses-agnano>), (Sağda) 4b: Liverpool Mousa Heykeli (<https://www.liverpoolmuseums.org.uk/artifact/statuette-of-urania>).

Figür 5. Antakya Tykhesi Roma Dönemi Heykelleri / *Tyche of Antioch Roman Era Statues* a: Vatikan Müzesi (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Tyche_Antioch_Vatican_Inv2672.jpg), b: Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi (<https://www.mfab.hu/artworks/5613/>), c: Metropolitan Müzesi (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248790>).

Cremer tarafından yayınlanan Bursa ve Delos kökenli stellerde benzer oturan kadın figürleri Penelope tipi olarak isimlendirilmiştir (Cremer, s. 88-90, taefl 16, kat. 55) Cremer'ın yayınındaki figürler dik oturuşu, bir elin uyluk üzerinde, diğer elin yanda diphros üzerinde destek alır pozisyonları ile karakterize edilmektedir. Antakya Tykhesi ile Penelope tipinin birbirlerine olan yakın özelliklerinden dolayı, birbirlerine etkiledikleri düşünülmektedir (Sonkaya, 2018, s. 44) Hangisinin daha öncül olduğu bu çalışmanın konusu dışında olsa da bazı klasik dönem seramik tasvirlerinde Penelope figürleri yer almaktadır (Hausmann, 1994, s. 291-295; LIMC VII-2 fig. 16; Shapiro, 2021, s. 30-32). Ayrıca Persepolis'de bulunan İÖ 460 civarına tarihlenen ve Penelope figürü olduğu düşünülen bir rölyef örneği söz konusudur (Boardman, 2005, s. 51, fig. 24)⁶. Muhtemelen Hellenistik Dönem üretimi olan Antakya Tykhesi, var olan Penelope motifi model olarak üretilmiştir. Daha sonra ortaya çıkan plastik eserler Tykhe betimlemesini referans olarak kopyalanmıştır. Şahin, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir elin diphros üzerinde olması dışında giysi biçimi ve vücut devinimi ile Penelope heykeli ile örtüşmeyen oturan kadın figürlerine dikkat çekerek, bu figürleri Antakya Tykhesi arketipinin asıl etkilediğini önermektedir (Şahin, 2000, s. 67)⁷. Dolayısıyla Işıklı heykelinin Antakya Tykhe tipini takip ettiği anlaşılmaktadır.

Işıklı kadın heykelinin asıl odağı her ne kadar ön cephe olsa da heykelin sağ ve sol yanları da işlenmiştir. Özellikle kadının oturduğu taburenin detayları seçilebilmektedir. Arkalıksız tabure üzerine konmuş bir minder üzerine oturmaktadır. Kadın figürü, Antik Yunan yazılı kaynaklarında sıkça bahsi geçen, arkalıksız tabure anlamına gelen diphrosta oturur.

Thronos ve klismos ile kıyaslandığında mütevazı bir oturma olan diphrosun tercih edilmesi, mezar sahibinin kişiliğini aktaran bir mesaj iletiyor olabilir. Kızı için üzgün ve keder içinde olan tanrıça Demeter'e oturması için sunulan klismos yerine mütevazı bir diphrosa oturmayı tercih etmiştir (Richter, 1966, s. 38). Benzer şekilde İlyada'da Helen, Hektor'u bir diphrosa oturmasını teklif eder (Homer. İly. VI. 35-354). Olasılıkla diphrosta oturmayı tercih etmek, alçakgönüllü ve kararında yaşamın bir göstergesidir (Richter, 1966, s. 38). Atina Agorası'nda ele geçen, İÖ 4. yüzyıla tarihlenen, kadınlara ait bazı lekythos formundaki mezar stellerinde diphroslar tercih edilmiştir (Grossman, 2013, s. 138, 140, plate 50, fig. 14; plate,

52, fig. 168). Klasik Dönem'den itibaren hane içerisinde yaygın kullanım gören mobilyalardan biri olan diphros, gündelik yaşamının büyük bir kısmını evinde geçiren ve mütevazılığı bir erdem bilen antik çağ kadınlarının mezar heykellerinde yer verilmesi bilinçli bir tercih olmalıdır. Işıklı heykelinde tasvir edilen kadın figürünün herhangi bir takı-mücevher takmamış olması da sadeliğin ön planda tutulduğunu düşündürmektedir. Fazilet, ölçülülük ya da dengeli olmak anlamına gelen σωφροσύνη, toplumsal cinsiyetin kadın bireylere yüklediği önemli kavramlardandır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kamusal alanda dikilen kadın heykellerinde neredeyse hiç mücevhere yer verilmemiş olması, aynı anlayışın bir yansımasıdır (Fejfer, 2008, s. 345-347).

Kamusal alandaki kadın temsiliyetinin aksine, imparatorluk genelinde çok sayıda mezar heykeli ve mezar resimlerinde gösterişli takılarla tasvir edilmiş kadın figürleri bulunmaktadır. Başta Suriye bölgesi kentlerinden gelen örnekler (Stout, 2001, s. 79-80), ayrıca Alanya Müzesi'nde yer alan birden fazla kolye, bilezik takan örnekler kamusal ile mezar heykellerinin karşıtlığını göz önüne sermektedir (Çalık, 1997, s. 283, plate 112 a-b). Kamusal alanda heykel dikmek nasıl bir siyasal kurumun onayına muhtaç ise, muhtemelen bu alanda sergilenen heykellerin kamusal ahlakın benimsediği kaidelere uygun olması beklenmiştir. Kamusal alandan uzaklaşıp, özel konutlardaki kadın tasvirlerine baktığımızda aynı karşıtlığı görebilmekteyiz. Pompeii'de sol elinde yazı tableti ve sağ elinde tuttuğu kalemi dudaklarına götüren ünlü kadın tasviri, başına taktığı altın saç filesi ve kulaklarında altın halka küpesi ile resmedilmiştir (Ling, 1991, s. 158, fig. 169). Kamusal alanın kısıtlamalarının olmadığı özel alanlardaki kadın tasvirlerin gündelik yaşamdaki kadınlara daha benzer göründüklerini kabul edebiliriz. Ancak Işıklı heykeli, kamusal ahlakın benimsediği sadeliği yansıtmaktadır.

Işıklı kadın heykelinin oturma biçimi, dökümlü elbisesi ve kollarının yöneliminin Penelope, Mousa ve Antakya Tyhesi tipleri ile ortak özellikler içerdiği açıktır. Bacak bacak üstüne attığı kapalı oturuş anılan üç tipte ortak özelliktir. Bir mezar heykeli olduğunu önerdiğimiz Işıklı heykelinde bu ikonografinin seçilmesinin nedeni muhtemelen mezar sahibinin sadık bir eş olduğu mesajını iletme gayesidir. Ridgway yaptığı çalışmada, bu oturuş pozunun kendini korumayı ve dokunulmazlığı gösterdiğini düşünmektedir (Ridgway, 2001, s. 236).

⁶ Konu edilen kabartma araştırmacılar tarafından halen tartışılmaktadır. Bir görüş bu kabartmanın Atina'nın Persler tarafından yağlanması sonrasında Persepolis'e götürüldüğünü önerir. İlginç yeni bir öneri, bu kabartmanın Persler ile iyi ilişkiler kurmak isteyen bir Yunan kentinin hediyesi olduğu yönündedir. Palagia çalışmasında kabartmanın Thasos mermeri ile yakın benzerliğine vurgu yapar. Ayrıca Thasos'un Attika-Delos birliğinin lideri konumundaki Atina ile kötü ilişkilerine değindiği çalışmada, Thasos'un dönemin süper gücü, Persler'e iyi niyet göstergesi olarak bu kabartmayı hediye etmiş olabileceğini önermiştir. Daha detaylı tartışmalar için bkz. Palagia, 2008, s. 230-232.

⁷ Afyon Müzesi'ndeki bir sütunlu lahitte yer alan oturan kadın figürü, bir elinin şakağında duruşu ve bu hareketten kaynaklı hüzünlü ifadesi ile Penelope tipinin ikonografik özelliklerini yansıtmaktadır (Strocka, 2017, Tafel 29-2). Buna karşın, Işıklı heykelinin vücut yönelimi ve elbise biçimi ile Antakya Tykhe tipinde olduğu açıktır.

Figür 6. Tire-Işıklı heykeli sağ yönden görünüm / *Tire-Işıklı statue as seen from the right.*

Figür 7. Işıklı heykeli sol yönden görünüm / *View of the Işıklı statue from the left.*

Özellikle Penelope mitoslarında, kocası Odysseus'u on yıl Troia savaşı, on yıl da dönüş yolu olmak üzere toplamda yirmi yıl sabırla bekleyen bir eş olarak aktarılmaktadır. Kocasını bekleyen Penelope gelen taliplilerine, Odysseus'un babası Leartes için ördüğü kefen bitinceye dek evlenmeyeceğini bildirir. Aslında gündüz ördüğü kefeni akşamları sökerek, vakit kazanmaktadır (McClure, 2023, s. 163-165; Erhat, 2006, s. 241-242). Evlilikte sadakat ve eşine bağlılığı sembolize eden bu mitos ve onunla ilişkili tasvirlerin bir benzerinin mezar heykelinde tercih edilmesi, ölen kadının ailesi ve eşine sadık bir hayat sürerek ömür geçirdiğini anlatmak amacını taşımış olmalıdır. Bu çıkarımı Roma Dönemi'nde kadınlara ait mezar yazıtlarında geçen ifadelerden de doğrulamak mümkündür. Kadın mezarlarında en sık karşılaşılan övgüler; iffetli oluşları, evliliklerine dolayısıyla kocalarına sadık oldukları ve ev işlerine adanmış bir hayat sürmeleri ile ilgilidir (Forbis, 1990, s. 493-494).

Figür 8. Roma, Oturan Kadın Heykeli / *Rome, Seated Woman Statue* (Dohrn, 1960, tafel 42, 1-2).

Işıklı heykeli konteksti hakkında bilgi sahibiz değiliz. Müze kayıtlarında buluntu yeri hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Yazılı bir belge eksikliğinden dolayı heykelin mezar heykeli olduğu düşüncesi öneride kalmaktadır. Ancak Antakya Tykhe heykelinin yapılmasından kısa süre sonra, İÖ 2. yüzyılda kadınları temsil eden mezar stellerini motif olarak etkilediği açıktır. Ayrıca Roma Ulusal Müzesi koleksiyonunda yer alan bir bağımsız mezar heykeli Tykhe tipini temel alarak yontulmuştur (Dohrn, 1960, s. 45). Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Roma örneğinde minderli bir taburede oturan kadın, bacak bacak üstüne atar vaziyettedir. Sağ kolu üstte olan bacak ile dirsek temasında olup, bacadan destek almaktadır. Yukarı hareket eden sol kol muhtemelen başı çene altında desteklemiştir. Sol el kırık olsa da yana doğru açıldığı izlenimi vermektedir. Kadın figürü duruş ve elbise detayları ile Tykhe tipini model aldığı açıktır. Mezar heykeli olduğu kesin olarak bilinen Roma örneğinden yola çıkarak, Tykhe tipinin soylu kadınları temsil eden mezar tasvirlerinde tercih edildiğini düşünmek mümkündür. Işıklı örneğinin de bu bağlamda soylu bir kadın mezarına dikilen heykel olması muhtemeldir.

Işıklı kadın heykeli stilistik açıdan Antoninler Dönemi'ni çağrıştırmaktadır. Antoninler Dönemi'nde özellikle Hadrianus iktidarında sanatta retrospektif anlayış hakim olmuş, Klasik ve Hellenistik Dönem'in ünlü heykelleri sıkça kopyalanmıştır. Hadrianus bazı heykel tiplerini bizzat antik Yunan filozof ve şairleri takip etmesi, imparatorun Hellen kültürüne olan derin ilgisinin bir yansımasıdır (Kleiner, 1992, s. 262). Tivoli'deki ünlü villası için sipariş ettirdiği çok sayıda heykel, sanattaki yeni klasik akımı anlamak açısından önemlidir. Bu villada Praksiteles'in Knidos Aphrodites'i'nden, Myron'un Diskobolos'una değin Antik Yunan heykeltıraşlığının başyapıtları kopya edilerek, sergilenmiştir (Kleiner, 1992, s. 246). Sanatta ortaya çıkan geçmişe yönelen akımı özellikle Hellenistik geleneği sürdüren Batı Anadolu heykel atölyeleri beslemiştir. Işıklı heykelinin klasik ikonografiye yönelen yeni sanat akımının etkisi ile üretildiğini düşünmek mümkündür. Zira hem Antakya Tykhesi hem de onu temel alarak üretilmiş Mousa heykelleri Hellenistik Dönem'de yaygın bir ikonografidir.

İkonografik olarak Hellenistik geleneği temel alsada stilistik açıdan eserimizin daha ileri bir tarihte üretildiği açıktır. Kadın figürünün bacakları üzerinden sarkan ve keskin sırtlar oluşturan elbise kıvrımları İS 2. yüzyıl işçiliğini çağrıştırmaktadır. Himationun sarkan ağır dökümlü kumaşı, ışık gölge kontrastı oluşturulacak şekilde derin kıvrım kanalları ile yontulmuştur. Tarihlemeye yardımcı olan dikkat çeken bir diğer nokta, sol kolda uygulanan kıvrımlardır. Aşağıya doğru üst üste ve kapalı kıvrımlar halinde dökülen elbise detayı, Hadrianus Dönemi'nde Hellenistik Dönem'e öykünen üretimleri çağrıştırmaktadır. Vücudun üst bölümünde sol kolun çekilmesi ile gerilen kumaşın gerginliğini ifade etmek için uygulanan diyagonal kıvrımların stili Ephesos Vedius Gymnaisumun'da ele geçen kadın ve erkek heykellerine oldukça yakındır (Kalinowski, 2021, s. 341-346, fig. 6. 11-12). İS 2. yüzyıla tarihlenen Liverpool Urania heykeli, Işıklı heykeli ile stilistik açıdan benzer özelliklere sahiptir. (Bartman, 2017, 63-64, plate 41-42). Hellenistik Tykhe tipinin Roma Dönemi kopyası olan Urania heykeli, elbise katlarının derin matkap işçiliği ile İS 2. yüzyıl üretim stillerini hatırlatmaktadır. Ephesos kökenli ve Selçuk Müzesi koleksiyonunda yer alan İS 2. yüzyıla tarihlenen Asklepos heykellerindeki giysi kıvrım stillerinin de eserimize benzer olduğu görülmektedir (Aurenhammer, 1990, s. 50-52, no 26, 27, 28). Stilistik karşılaştırmalar ışığında Işıklı heykelini Hadrianus-Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

TİRE-MEHMETLER HEYKELİ

Tire Müzesi'nde yer alan 158 envanter numaralı heykel çalışmada incelediğimiz ikinci eserdir (Fig. 9-10). Müze kayıtlarında Tire ilçesi, Mehmetler köyü, Çamlıburun

mevkiinde bulunduğu belirtilmiştir. Toplam yüksekliği 143 cm, genişliği 75 cm olan heykelin taş cinsi mermerdir. 13 cm yüksekliğinde alçak bir kaide üzerinde, khiton ve himation giyen, minderli bir diphros üzerinde oturan kadın heykelidir. Eser kaidesi de dâhil olmak üzere monolit mermer bloktan yontulmuştur. Boyun ve baş kısmı ile sağ ayağın parmakları kırık ve eksiktir. Kaidede kırılmalar ve sol omuz üzerinde aşınmalar söz konusudur. Benzer şekilde, sağ ve sol elde aşınmalar mevcuttur. Kadın figürü yuvarlak yakalı, uzun khiton giymekte ve khiton sık pileler halinde dikey bir hat şeklinde aşağı sarkarak kaide ile birleşmektedir. Khitonun üzerine bedeni büyük ölçüde saran ve diz altına kadar sarkan himation giymektedir. Sağ kol dirsekten bükülerek, göğüs hizasında durmaktadır. Bükülen sağ kolda katlanmadan dolayı oluşan, dirsekten bileğe doğru dikey kıvrım kanalları seçilmektedir. Sağ el himationun içerisinden çıkarılarak, görüş açısına alınmıştır. Sol kol ise, sol uyluk üzerinde durmaktadır. Himationun bir ucu sağ omuz üzerinden arkaya atılmış ve sırtı tamamen örterek sol omuz üzerinden aşağı dökülmektedir. Sol kolu örterek, bilek üzerinde toplanan himationa ait kumaş kütlesi dik bir şekilde sol yandan sarmaktadır. Sol bacak dizden bükülerek içe doğru çekilmiş olup, sağ bacak dışa doğru uzatılarak daha serbest bir görünüme sahiptir. Öne uzatılan sağ ayak himationu gergin hale getirmiştir. Gerginlikten kaynaklı olarak bacak konturları elbise üzerinde belirgindir. Bacakların duruşu elbise kıvrımlarına yansıtılmış, sol dizden sağ ayağa doğru yatay ve çapraz katmanlar halinde işlenmiştir. Üst gövdesi ise daha seyrek "v" şeklinde kıvrımlara sahiptir. Kadın figürü ayaklarına sandalet giymektedir. Mehmetler heykeli katı bir cephesel duruş sergilemektedir. Yan cepheler işlenmiş olsa da asıl odak ön cephe'dir. Kadın figürü sol uyluk üzerinde duran sol elinde bir rulo tutmaktadır. Bu detay temsil edilen kadının okuryazar ve aristokrat bir aileye mensup olduğu mesajını iletmektedir.

Tire-Mehmetler kadın heykeli, Ephesos Scolastika hamamında tespit edilen kadın heykeli ile tipolojik ve stilistik açıdan benzerdir (Fig. 11a). Tire Mehmetler köyünün Ephesos territoryum arazilerinde yer alması (Keil ve Premerstein, 1914, s. 82) iki heykelin tipolojik ve stilistik açıdan benzer oluşu analoji yapma imkanı vermektedir. Ayrıca iki eser bağımsız heykeltıraşlık eseri olması hasebiyle de benzerdir. Scolastika hamamı kazısını 1954-1957 yıllarında yürüten Milter, yapı ile birlikte ele geçen kadın heykelini raporunda kısaca ele almıştır (Milter, 1956-1958, s. 1-64). Heykel yazıtlı kaidesi ile keşfedilmiştir (Iv Ephesos II: no. 453). Roma İmparatorluk Dönemi'nde, muhtemelen İS 2. yüzyılda ilk olarak inşa edilen hamam yapısı, yaşanan deprem felaketleri nedeniyle önemli ölçüde harap hale gelir. Bulunan yazıta göre, yapı kentin ileri gelen aristokratlarından Scolastika isimli bir kadın tarafından onartılarak yeniden halkın hizmetine sunulur. Milter, heykelin stil özelliklerini, yazıtın harf karakterleri

ve yazıtta yer alan dönemin genel bir modası olan, haç motifli süslemesinden yola çıkılarak İS 4.yüzyıla tarihlenmiştir (Milner, 1956-1958, s. 23-26, fig. 15). Aynı yüzyılda hamamın yeniden kullanıma açıldığını düşünür. Milner'in işaret ettiği gibi Scolastika'nın Ephesoslu bir Hıristiyan kadın olduğuna bugün artık eminiz. Ancak heykelin tarihlenmesinde yanlış olmalıdır. Zira I. Theodosius iktidarına tarihlenme eğiliminde olduğu kendi raporunda, Scolastika heykelinin dönemine göre daha başarılı ve canlı bir plastik özellikte olduğuna da vurgu yapmıştır (Milner, 1956-1958, s. 23-24). Heykelin spolia olarak kullanılmış olabileceğini göz önünde alsa da Scolastika heykelinin baş kısmının ayrı bir parça olarak monte edilmemiş olmasından dolayı hataya düşer. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde çok sayıda portrenin yeniden oyularak şekil verildiği örneğe sahibiz. Damnatio memoriae'ye maruz kalan imparatorların portrelerinde olduğu gibi, daha sonra özellikle de Geç Antik Dönem'de, pek çok portre yeniden yontularak kullanıma sokulur. Ekonomik nedenlerle ve heykel sanatının giderek gözden düşmesi ile Geç Antik Dönem'de var olan portreler yeni sahipleri için yeniden biçimlendirilir (Prusaç, 2011, s. 47-50). Bağlamından kopmuş heykeller Geç Antik Dönem'de yeniden kentlerin kamusal alanlarında kullanılmak üzere, eklektik bir üslupta birleştirilir. Cyrene'den gelen sıra dışı bir örnek, Geç Antik Dönem'de Marcus Aurelius'un portresinin bir kadın torsosu ile birleştirilerek yeni bir eser ortaya çıkarıldığını gösterir (Stucchi, 1967, s. 130-138; LSA 1133). Scolastika heykelinin yazıtlı kaidesinin de devşirme olması, heykelin ikincil kullanım olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Hamam hakkında güncel bir çalışmada Scolastika tarafından yapılan yenilemenin İS 6. yüzyılın ilk yarısı olduğu önerilmiştir (Steskal, 2011, s. 87). Bu tarih aynı zamanda Ephesos'un portrecilik geleneği için son tarihtir (Auinger ve Aurenhammer, 2011, s. 163-164). Scolastika'nın büyük bir yapıyı onarmak için sağladığı finans desteği sonrasında niçin spolia bir heykel ile onurlandırıldığı sorusuna yanıt burada gizlidir. Kentte heykel üretiminde arz-talep dengesinin bozulması, taş ocakları ve atölyeler arasındaki sistemin muhtemelen bozulması ile daha düşük maliyetlerle üretim yolları aranmış olmalıdır. Pratik çözüm, var olan heykel ve portrelerin çağdaş kişilerin fizyonomik özelliklerine göre değiştirilerek yeniden sergilenmesi olur.

Milner'in ardından Strocka tarafından kaleme alınan bir makalede Scolastika ve Tire-Mehmetler heykelleri karşılaştırarak incelenmiştir. Strocka çalışmasında bir mezar heykeli olduğunu düşündüğü Mehmetler heykeli ile Ephesos örneğinin büyük oranda benzerliğine dikkat çeker ve aynı atölyenin üretimi olabileceklerini işaret eder (Strocka, 1985, s. 229). Mehmetler heykeline benzer tiplerin mezar stellerinde yer alıyor olması, mezar heykeli önerisini desteklemektedir. Louvre Müzesi koleksiyonunda yer alan Pontos Herakleiası kökenli

bir stelde eserimize tipolojik açıdan oldukça benzer, oturan kadın figürüne yer verilmiştir. Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenme önerisi getirilen bu steldeki kadın, minderli bir diphros üzerinde oturmaktadır (Pfuhl ve Möbius, 1977, s. 230, no 888). Sağ bacak öne doğru yönelmiş, sol bacak ise daha geride durmaktadır. Sol kol karnının üzerinde, dirsekten kırılan sağ kol ise yukarıya, çeneye doğru yönelmektedir. Kolların duruşundan yola çıkarak steldeki figür, oturan saufeia tipine dâhil edilmelidir. Pontos Herakleiası steli kolların duruşu haricinde eserimize tipolojik açıdan benzerdir. Aynı yayında tanıtılan ve buluntu yeri kesin olmayan bir başka stelde betimlenen kadın figürü, Mehmetler heykeli ile çok daha güçlü benzer özelliklere sahiptir (Pfuhl ve Möbius, 1977, s. 230, no 884). Klinede oturan, khiton üzerine himation giyen kadın figürünün sağ kolu dirsekten kırılmış, himation içerisinden çıkarılarak göğüs hizasında durmaktadır. Sol kol, sol uyluk üzerindedir. Sol elinde bir mappa tutan kadın figürü, başın örtülü olması dışında eserimizle birebir benzerdir (Fig. 9b). Vücudun üst kısmında ve alt kısmındaki elbise kıvrımlarının işleniş açısından da ortak özelliklere sahiptir. Orta İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ve her ne kadar buluntu yeri kesin olmasa da Doğu Yunan etkisinde bir bölgede üretildiği önerilen bu stel, eserimizin temel aldığı tipi stellerle karşılaştırma imkânı vermektedir. Mezar stellerindeki benzer tipteki oturan kadın figürlerinden yola çıkarak, Mehmetler heykelinin bir mezar heykeli olarak üretilmiş olabileceği düşünmek mümkündür.

Scolastika ve Mehmetler heykellerindeki oturan kadınların ayakların yönelimi ve sol ellerinde tuttıkları nesnelere dışında neredeyse aynıdır. Mehmetler heykelinde kadın figürü bir rulo tutarken, Scolastika bir mappa tutmaktadır (Strocka, 1985, s. 229-230). İki heykel arasında önemli bir başka ayrım plastik etkide görülür. Scolastika'nın elbise altında göğüs detayı işlenmişken, Mehmetler heykelinde bu görülmez. Bu nedenle Mehmetler heykelinin Scolastika'ya göre daha geç bir tarihte yapılan replikası olduğunu düşünmek mümkündür. Strocka çalışmasında plastik etkiden yola çıkarak, Scolastika heykelini Marcus Aurelius-Lucius Verus iktidarına tarihlenirken, Mehmetler heykelini Erken Severus Dönemi'ne tarihlenmiştir (Strocka, 1985, s. 231).

Mehmetler heykeline tipolojik açıdan benzer bir diğer heykel Prusias ad Hypium'da tespit edilmiştir. Minderli diphrosta oturan bir kadını temsil eden bu heykel, geride duran sol bacağı, öndeki sağ bacağının duruşu, himationuna sarılma biçimi ve elbise kıvrımlarının biçimlendirilişi ile eserimize yakındır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 1185 envanter numaralı bu heykel oturan saufeia tipindedir. Prusias Hypium kadın heykeli Sezer tarafından Antoninler Dönemi ortasına tarihlenmiştir (Sezer, 2016, s. 19, kat. no. 1a-1b). Benzer tipte oturan kadın figürleri İS 2. ve İS 3. yüzyıllara tarihlenen sütunlu

lahitlerde de sıkça görülmektedir. Dolayısıyla eserimiz mezar ikonografisinde yaygın şekilde uygulanan bir tipi takip etmektedir Strocca, 2017, tafel 50-1, 40-1).

Eserimizin elbise kıvrımlarındaki sert ve keskin kıvrım kanalları Severuslar Dönemi'ne tarihlenen heykeller ile stilistik açıdan benzerdir. Özellikle önde olan sağ ayağın yönelimi ile gergin duran himation sert diyagonal kıvrım kanalları ile belirtilmiştir. Antoninler Dönemi'nde heykel ve lahitlerde yoğun olarak uygulanan matkapla şekillendirme geleneği tüm imparatorlukta moda haline gelmiştir. Derin kıvrımların oluşmasını sağlayan teknik, Severuslar Dönemi'nde de sıkça uygulanır. Antoninler Dönemi'nde vücudun yönelimini başarılı yumuşak kıvrımlarla verilirken, Severuslar Dönemi'nde daha sert ve şematik kıvrımlar ortaya çıkmıştır. İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenen heykeller kıvrım stilleri ile eserimize oldukça benzerdir. Ayrıca bahsi geçen İzmir Müzesi'ndeki iki heykelin Ephesos buluntusu olması, Mehmetler heykelinin stilini karşılaştırmak için anlamlıdır. Ayakta himation bürünmüş bir erkeğe ait ilk heykel, diyagonal derin ve şematik kıvrımlar ile dikkati çekmektedir (İnan ve Rosenbaum, 1966, s. 127, no 150, plate LXXXIII-2). İzmir Müzesi'nden Flavius Damianus'a ait Septimius Severus Dönemi'ne tarihli ikinci heykel, sert kıvrım kanalları ile Mehmetler heykeline yakın benzerlikte olup, Severus iktidarında üretildiğini düşünmek mümkündür (İnan ve Rosenbaum, s. 128, no 151, plate LXXXIII-4).

Vatikan Müzesi'nde yer alan Geç Severuslar Dönemi'ne tarihlenen (Fejfer, 2008, s. 333) bir oturan kadın heykeli, Mehmetler heykeli ile benzer tipolojik özelliktedir (Fig.

11b-c). Bir mezar heykeli olduğu düşünülen Vatikan örneği, oturur vaziyette pudicitia saufeia tipindedir (Bieber, 1961, s. 132-133; Pinkward, 1973, s. 153). Khiton üstüne himation giyen bir kadını tasvir eden Vatikan heykeli tıpkı Mehmetler heykelinde olduğu gibi, sol bacak geride olup, sağ bacak daha önde durmaktadır. Pudicitia saufeia tipinin karakteristik özelliklerine uygun olarak, sol kol karın üzerinde iken sağ kol dirsekten kırılarak yukarı yönelmiştir. Ayrıca Vatikan heykelinin tabure kısmında bulunan kabartma eserimiz açısından anlamlıdır. Taburenin yan yüzünde profilden yine tabure üzerinde oturmakta olan, elindeki rulodan okuma yapan bir figür yer alır. Bu kabartma kuşkusuz taburede oturan kadının kimliği açısından bir mesaj iletmektedir. Oturur vaziyette temsil edilen kadın, taburedeki kabartma eliyle izleyicilere aristokrat ve okuryazar olduğunu, entelektüel ilgi alanlarının olduğunu göstermektedir (Fejfer, 2008, s. 333-334, fig. 250, 251). Mehmetler heykelinin elinde yer alan rulonun da böyle bir anlamı olmalıdır. Yanı sıra, bir kadın anısına dikilen heykelde ruloya yer verilmesi, yüksek statüdeki aile bireylerinin rafine zevklere sahip olduklarını da çağrıştırmaktadır. Mehmetler heykelinin Ephesos territoryumunda yer alması, aristokrat ailenin yakın çevresindeki olanaklardan yararlanan bir haneye sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Asya Eyaleti'nin başkenti Ephesos, standartları yüksek ailelerin ihtiyaç duyduğu çeşitli eğitimcilerin kolay bulunabileceği bir yerdir. Mülk sahibi efendiler, konutlarında istihdam ettikleri eğitimciler ile çocuklarının geleceğini hazırlamış, olasılıkla kadınlarda eve sıkça uğrayan eğitimcilerden istifade etmiştir (Hemelrijk, 1999, s. 33-34).

Figür 9: a: Tire-Mehmetler heykeli cepheden görünüm / *View of the Tire-Mehmetler statue from the front.* b: Mehmetler heykeli ile tipolojik olarak benzer stel örneği / *An example of a stele typologically similar to the Mehmetler statue* (Pfuhl ve Möbius, 1977, Tafelbad I no. 884).

Konutlarında statü farklarını çeşitli yollarla gösteren aristokratlar aynı hassasiyetleri ölen aile bireylerinin mezarları için seçtikleri heykeller için de göstermiş olmalıdır. (Saller, 2004, s. 72). Bazı yazılı kaynakların cenaze törenleri sırasında cömert et dağıtımı ile halka ziyafet verildiğini aktarması, elitlere ait nekropol alanlarının tertip edilen ölü kültü törenlerinin bir propagandaya dönüştüğünü göstermektedir (Bodel, 1999, s. 259-260). Nekropollerdeki törenler ve buradaki dekoratif tüm detaylar bir bakıma aristokrat ailenin güç gösterisine zemin hazırlamıştır. Villa rusticalara giden yol üzerinde ya da girişine yakın konumda inşa edilmiş aristokrat mezarlarının bulunması, ziyaretçiler üzerinde bir etki bırakmaya da hizmet etmiştir (Borg, 2011, s. 67-69). Damianus'un kendine ait bir villada gömüldüğü aktarılması (Philo.Bioi Soph. II. 23), aynı zamanda bir üretim merkezi olan villa rusticalarda, ölen aile bireylerine adanan mezar ve mezar heykellerinin gelen müşteriler üzerinde bir etkisi olmalıdır. Dolayısıyla Mehmetler'in Ephesos'a giden ana yol ağı üzerinde bulunması, burada tesis edilmesi muhtemel mezar ve mezar ile ilişkili dekorasyonun yoldan geçenlerin dikkatini çekmeyi amaçlandığını düşünebiliriz.

Her ne kadar epigrafik bir kanıt olmasa da Mehmetler heykelinin kırsalda bulunmasından yola çıkılarak mezar heykeli olduğu önerilmiştir (Strocka, 1985, s. 229). Mehmetler heykelinin ikonografik özellikleri, mezar heykeli olduğu düşüncesini desteklemektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kamusal alanda sergilenmiş kadın heykellerinin neredeyse tamamı ayakta dururken temsil edilmiştir. Oturur ve uzanır halde tasvir edilen heykeller genellikle nekropol bağlamında yaygındır (Fejfer, 2008, s. 333). Ayrıca yazılı kaynakların bölgede ekonomik standartları yüksek aristokrat ailelerin varlığını bildirmesi ve bu ailelerin kendileri için düzenledikleri heroonlara sahip olduklarını aktarması, heykelin mezarda kullanılması fikrini güçlendirmektedir. Çekilmez tarafından çalışılan Tire Müzesi mezar stelleri arasında Mehmetler kadın heykeli ile benzer özelliklerde örneklerin yer alması, eserimize öncüllük eden tipin Hellenistik geçişini ve nekrolojik ikonografiye ait olduğunu net olarak ortaya koyar. İÖ 175-150 yıllarına tarihlenen, cepheden tasvir edilen bir taht üzerinde oturan, khiton ve himation giyen kadın figürünün yer aldığı stel önemli ölçüde eserimize benzerdir (Çekilmez, 2016, s. 263, fig. 21). Silifke Müzesi'nde yer alan ve Dağlık Kilikya kırsalında tespit edilmiş benzer ikonografik özelliklerdeki heykellerin mezar heykelleri oldukları, heykeller ile birlikte ele geçen yazıtlı sunak yardımı ile anlaşılmıştır (Tepebaş ve Durugönül, 2013, s. 84-89). Tabure ve arkalı koltukta oturan Silifke Müzesi örnekleri, kadın ve erkek bireyleri temsilen nekropol alanlarına dikilen heykeller olarak düşünülmesi, bu çalışmadaki Mehmetler ve Işıkly heykellerinin de benzer amaçta kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Figür 10. Tire-Mehmetler heykeli, sol yönden görünüm / *Tire-Mehmetler statue, view from the left.*

Figür 11a. Ephesos, Scolastika heykeli / *Ephesus, Sculpture of Scolastika.*

11b-c. Vatikan Müzesi Geç Severus Dönemi Oturan Kadın Heykeli / *Vatican Museum, Seated statue of Late Severan Woman* (Fejfer, 2008, fig. 250-251).

SONUÇ

Tire'nin Işıklı ve Mehmetler köylerinde tespit edilen iki oturan kadın heykeli, Roma Dönemi'nde Tire çevresinde yaşayan yerel aristokratları temsil eden mezar heykelleri oldukları önerilmektedir. Günümüz Tire ilçesi Roma Dönemi'nde Ephesos ve Hypaipa kentlerine bağlı territoryum arazilerince paylaşılmıştır. Epigrafik kaynaklar bu iki kentin çok sayıda kırsal yerleşime sahip olduğunu göstermektedir. Küçük Menderes Vadisi'nin bol su kaynakları ve verimli alüvyon ovası kırsal yerleşimcilere tarımsal üretim açısından önemli katkılar sağlamıştır. Yanı sıra, bölgeden geçen kara yolları ve bu kara yollarının bitiminde yer alan Ephesos limanı, bölgedeki hammadde ve tarım ürünlerinin uzak mesafeli ticaret ağına dâhil edilmesi için imkân sunmuştur. Topografyanın sunduğu tüm bu fırsatlar bölgenin güçlü bir tarımsal üretim merkezi olmasına imkan verir.

Roma Dönemi'nde kırsalda bağımsız köylüler yer alsa da üretimi asıl organize edenlerin mülk sahibi aristokratlar olduğu anlaşılmaktadır. İlgili ekipman ve iş gücünü elinde bulunduran yerel aristokratlar kendi arazilerinde yetiştirdikleri ürünler ile önemli kazançlar elde ettikleri Damianus özelinde bu çalışmada aktarılmıştır. Bölgede yeni tespit edilen villa rusticaların hamam gibi eklentilerinin yer alması, zemin mozaikleri ile oldukça özenle dekore edilmeleri, aristokratların konutları ile kırsalda statülerini vurgulamaya özen gösterdiklerini işaret etmektedir. Yaşarken konutlarında çeşitli göstergeler ile ayrıcalıklı konumlarını ilan eden aristokratlar, ölümden sonra da ailelerinin önemini göstermeyi amaç edinmiş olmalıdır. Yazılı kaynaklarda bölgedeki aristokrat ailelerin zenginliklerine göre heroon veya çeşitli formlarda mezarlar inşa ettirdikleri ele alınmıştır. Tire'de bulunan, Peplos tarafından oluşturulan vakıf yazıtı, heroonların belirli yasal yaptırımlara bağlanarak korunmaya alındığı, gelecekte ihtiyaç duyulacak bakım ve onarımlar için vakıflar tesis edildiği, çeşitli taş ve bronz heykeller ile mezarların gösterişli bir hale getirildiğini somut olarak ortaya koyar. Ulaşılan bulgulara göre, ele alınan iki oturan kadın heykelinin İS 2. ve İS 3. yüzyıllarda üretilerek, aristokrat kadınların mezarlarında dikilmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Heykeller ile prestijli hale getirilen aile mezarları, dolaylı olarak aristokrat ailenin onur kazanmasına yardımcı olur. Ölen aile üyelerinin erdemlerini öven yazıtlar ve bu üyelerin saygın kişiliğini yansıtan heykelleri teşhir etmek, birtakım siyasi görevler üstlenen aristokratların güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Kırsalda villa rusticada üretimi organize ederek önemli sayıda nüfus üzerinde söz sahibi olan aristokratlar için bu saygınlık önemsenen bir durum olmuştur.

İki heykelin önemli ölçüde benzer olduğu anlaşılmaktadır. Yekpare mermer bloğun işlenmesi ile yontulan iki heykel, minderli diphros üzerinde oturan kadınları betimlemektedir. Oturan heykellerin kamusal alanda sık görülmemesi, heykellerin kırsaldan geliyor olması, benzer ikonografik özelliklerdeki heykellerin mezarlarda ele geçmesi göz önüne alındığında incelediğimiz eserleri mezar heykelleri olarak düşünmek mümkündür. Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'ne tarihlenen stellerde her iki heykele benzer figürler tespit edilmesi, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ancak iki heykelin kontekst bulgusu olmaması, müze kayıtlarında detaylı bir belgelemenin olmayışı bu düşüncemizi doğrulayacak kanıtlardan yoksun bırakmaktadır.

Kadın figürlerinin diphrosta oturmayı tercih ediyor olmaları, mütevizalığı bir erdem kabul eden iffetli kadın imajının bir yansımasıdır. Işıklı heykelinin Antakya Tykhesi tipini referans alan, İS 2. yüzyıl üretimi olduğu aktarılmıştır. Tanrıça tiplerinin soylu kadınların heykelleri için model alınması, temsil edilen soylu kadınlara verilen önemin bir göstergesidir. Işıklı heykelinin Antakya Tykhesi dışında Mousa ve Penelope tipleri ile benzer olduğu ve hepsinin kapalı biçimde oturur pozisyonda olduklarına dikkat çekilmiştir. Kapalı oturuşun vücut dili ile kendini korumayı, eşine sadakatle bağlı olmayı çağrıştırdığı düşünülmektedir. Roma Dönemi'nde kadın mezarlarında sıkça geçen eşine sadakatli olduklarını öven cümlelerin varlığından yola çıkarak, Işıklı heykelinin eşine sadık bir ömür geçiren kadın imajı vermek amacıyla dikildiği önerilmiştir. Septimius Severus iktidar dönemine yani, İS 2. yüzyıl sonu-İS 3. yüzyılın başına tarihlene önerisi getirdiğimiz Mehmetler heykelinde herhangi bir ziynet eşyası, gösterişli takılara yer verilmemesi, Roma Dönemi'nde toplumsal cinsiyetin kadın bireylere yüklediği davranışlara uygundur. Kararında yaşam anlamına gelen *σωφροσύνη* / *sophrosyne* kavramı, kamusal yaşamda kadınlara gösterişten uzak olmayı öğütlemiştir. Mehmetler kadın heykelinin elinde tuttuğu rulo, temsil edilen kişinin aristokrat aileye mensup biri olduğunu açık eden diğer işarettir. Okuma yazma bildiği, entelektüel ilgi alanlarının olduğu izleyiciye iletilmiştir.

Peplos vakıf yazıtının işaret ettiği gibi, belirli günlerde ziyaret edilen aile mezarlıkları çeşitli ölü kültü ritüellerine ev sahipliği yapmış olmalıdır. Bu törenlerde gösterişli heykeller aile büyüklerini hatırlatmanın ötesinde ailenin güçlü geçmişine de gönderme yapar. Kırsaldaki villa rustica yanı başında inşa edilen aile mezarlarının yaygın bir uygulama olduğu aktarılmıştır. Bu tür mezarlar ve donatıları, müşteriler üzerinde güçlü etkiler bırakmış olmalıdır.

Teşekkür

Tire Müzesi'ndeki heykeltıraşlık eserleri çalışmam için izin veren Tire Müzesi Müdürü Şeyhmus Tekin'e, müze çalışmalarım sırasında yardımları ve konukseverlikleri için Faruk Tekin'e, Gaye Demirciler'e, Pınar Tugrul'a ve müzenin yeni müdürü Hüseyin Vural'a teşekkür ediyorum. Ayrıca antik heykeller hakkında çok sayıda soruma sabırla yanıt veren, bilgi ve görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Jane Fejfer'a, Prof. Dr. Gürcan Polat'a ve Prof. Dr. Serra Durugönül'e teşekkür ediyorum. Son olarak Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde ulaşamadığım çok sayıda yayını temin etme imkanım oldu. Kütüphane personeline yardımları için teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Homer. İlya. Homeros, İlyada (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.). Can Yayınları 1998.

Mala. Chro. The Chronicle of John Malalas. (E. Jeffreys, M. Jeffreys ve R. Scott). Brill 2017.

Philo. Bioi Soph. Philostratus and Eunapius, *The lives of the Sophists*. (W. C. Wright, Çev.). Harvard University Press 1938.

Pli. Natural H. Plinius, *Natural History* Volume IX: Book 33-35. (H. Rackham, Çev.). Harvard University Press 1961.

Strab. Geograph. Strabon, *Geograpika*, Kitap XII-XIII-XIV (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2009.

Modern Kaynaklar

Almasri, E., Alshawabkeh, Y., Balaawi, F., ve Shwater, A. (2017). An enthroned tyche statue from gadara/ umm qais, jordan. *Acta Historiae Artium*, (58), 5-20.

Altınoluk, S. (2013). *Hypaipa a Lydian city during the Roman imperial period*. Ege Yayınları.

Auinger, J. ve Aurenhammer, M. (2011). Antik dönem sonunda ephesos heykeltıraşlığı. İçinde F. Daim ve S. Ladstätter (Ed.), *Bizans döneminde Ephesos* (S. Gün, F. Öztürk ve B. Yener-Marksteiner, Çev.) (s. 163-195). Ege Yayınları.

Aurenhammer, M. (1990). *Die Skulpturen von Ephesos Idealplastik I*. Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Balty, J. (1981). Antiocheia. *Lexicon iconographicum mythologiae classicae I* (ss. 840-851). Artemis & Winkler Verlag.

Bartman, E. (2017). *The ince blundell collection of classical sculpture: Volume 3: The ideal sculpture*. Liverpool University Press.

Bieber, M. (1961). *The sculpture of the Hellenistic Age*. Columbia University Press.

Boardman, J. (2005). *Yunan heykeli klasik dönem*. (G. Ergin, Çev.). Homer Kitabevi.

Bodel, J. (1999). Death on display: Looking at roman funerals. İçinde B. Bergmann ve C. Kondoleon

(Ed.), *The art of ancient spectacle* (ss. (259-281). Yale University Press.

Borg, B. E. (2011). What's in a tomb: Roman death public and private. J. Andreu, D. Espino, ve S. Pastor (coordinadores), *Mors omnibus instat. Aspectos arqueologicos, epigraficos y rituales de la muerte en el Occidente Romana* (ss. 61-77). Cima Press.

Cremer, M. (1991). *Hellenistisch-römische grabstelen im nordwestlichen kleinasien.1. Mysien*. Rudolf Habelt.

Çalık, A. (1997). *Roman imperial sculpture from cilicia* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. University of London.

Çekilmez, M. (2016). Tire müzesi Hellenistik ve Roma imparatorluk dönemi mezar stelleri. İçinde M. A.

Erdoğan ve Ş. Pfeifer-Taş (Ed.), *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Cilt 1* (ss. 237-268). Tire Belediyesi Kültür Yayınları.

Dohr, T. (1960). *Die Tyche von Antiochia*. Mann.

Drijvers, H. J. W. (1976). *The religion of Palmyra*. Brill.

Erhat, A. (2006). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Fejfer, J. (2008). *Roman portraits in context*. Walter de Gruyter.

Flohr, M. (2014). Economy, Roman. İçinde C. Smith (Ed.), *Encyclopedia of global archaeology* (ss. 2338-2346). Springer.

Forbis, E. P. (1990). Women's public image in italian honorary inscriptions. *The American Journal of Philology*, 111(4), 493-512. <https://doi.org/10.2307/295243>.

Foss, C. (1979). *Ephesus after antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish city*. Cambridge University Press.

Gürler, B. (2000). A tomb group of roman ceramics from the village uzgur in tire. *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta* (36), 2000, 113-118.

Gürler, B. (1999). Tire'de bulunmuş erken roma devrine ait cam eserlerden oluşan mezar grubu. *Belleten*, LXIII (236), 15-25.

- Goldman, N. (2001). Roman Footwear. İçinde J. L. Sebesta ve L. Bonfante (Ed.), *The World of Roman Costume* (ss. 101-129). The University of Wisconsin Press.
- Groosman, J. B. (2013). *The athenian agora volume XXXV funerary sculpture*. The American School of Classical Studies at Athens.
- Hemelrijk, E. (1999). *Matrona docta: Educated women in the Roman elite from Cornelia to Julia Domna*. Routledge.
- Horn, R. (1972). *Hellenistische bildwerke auf samos, samos XII*. Rudolf Habelt.
- Husmann, C. (1994). Penelope. İçinde *Lexicon iconographicum mythologiae classicae 7.1* (ss. 291-295). Artemis & Winkler Verlag.
- Iv Ephesos II. Börker, C. ve Mercelbach, R. *Die inschriften von ephesos teil II nr. 101-599 (repertorium)*. Rudolf Habelt Verlag.
- Iv Ephesos VII, 1. Meriç, R. Mercelbach, R. Nollé, J. ve Şahin, S. *Die inschriften von ephesos teil VII, 1 Nr. 3001-3500 (Reppertorium)*. Rudolf Habelt Verlag.
- Iv Ephesos VII, 2. Meriç, R. Mercelbach, R. Nollé, J. ve Şahin, S. *Die inschriften von ephesos teil VII, 2 Nr. 3501-5115 (Reppertorium)*. Rudolf Habelt Verlag.
- İnan, J ve Rosenbaum, E. (1966). *Roman and early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor*. Oxford University Press.
- Jones, C. P. (1983). A deed of foundation from the territory of ephesos. *The Journal of Roman Studies*, 73, 116-125. <https://doi.org/10.2307/300075>.
- Kalinowski, A. (2021). *Memory, family and community in Roman Ephesos*. Cambridge University Press.
- Kalkan, H. (2021). *Lydia'da bir kent arkeolojisi hypaipa*. Akademisyen Kitabevi.
- Keil, J., ve Premerstein, A. V. (1914). *Bericht über eine dritte Reise in Lydien und den angrenzenden Gebieten Ioniens, ausgeführt 1911 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften.
- Kirbihler, F. (2018). Le Caÿstre et Éphèse. Un exemple d'interaction entre une rivière et ses riverains à l'époque romaine. İçinde A. Dan ve S. Lebreton (Eds), *Études des fleuves d'Asie Mineure dans l'Antiquité- Tome 2* (ss. 133-159). Artois Presses Université.
- Kleiner, D. E. E. (1992). *Roman sculpture*. Yale University Press.
- Kondoleon, C. (2000). *Antioch: The lost ancient city*. Princeton University Press.
- Laurenzi, L. (1957). Le sculpture della casa Romana. *Annuario della Scuola Archeologica Di Athene*, 17-18, 54-98
- Lindner, M. (2006/2007). The Woman from frosinone: Honorific portrait statues of roman imperial women. *Memoirs of the American Academy in Rome, volume 51/52*, 43-85.
- Ling, R. (1991). *Roman painting*. Cambridge University Press.
- Longfellow, B. (2014/2015). Female patrons and honorific statues in Pompeii. *Memoirs of the American Academy in Rome, 59/50*, 81-101.
- Longfellow, B. (2021). Contextualizing the funerary and honorific portrait statues of women in Pompeii. İçinde B. Longfellow ve M. Swetnam-Burland (Ed.), *Women's lives, women's voices: Roman material culture and femela agency in the bay of naples* (ss. 109-132). University of Texas Press.
- Matheson, S. B. (1994). The goddess tyche. *Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*, 18-33.
- McClure, L. K. (2023). *Klasik antikitede kadınlar*. (G. Günata, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Meriç, R. (2009). *Das hinterland von Ephesos: Archäologisch-topographische forschungen im kaystros-tal*. Österreichisches Archäologisches Institut.
- Meriç, R. (2022). Local prehistoric pottery from bademgediği tepe. İçinde R. Meriç (Ed), *Metropolis Ionia IV Bademgediği Tepe (Puranda) Results of excavations conducted between 1999-2007* (ss. 11-184). Homer Kitabevi.
- Milner, F. (1956-48). XXI. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, ÖJh, (43). 1-64.

- Okan, E. (2016). Tykhe ya da fortuna. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- Özgan, R. (2016). *Hellenistik devir heykeltıraşlığı II erken hellenistikten yüksek hellenistiğe*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özkan, A. (2022). Tire ve kartal dağı'ndaki yeni tespitler. *Anadolu Araştırmaları Anatolian Research*, (27), 151-173. <https://doi.org/10.26650/anar.2022.1117141>.
- Özkan, A. (2023). *Geç antik dönem'de küçük menderes vadisi ve çevresinde kentleşme* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Palagia, O. (2008). The marble of the penelope from persepolis and its historical implications. İçinde S. M. R. Darbandi ve A. Zournatzi (Eds), *1st International Conference Ancient Greece and Iran Cross-Cultural Encounters* (ss. 223-237). National Hellenic Research Foundation.
- Pinkwart, D. (1973). Weibliche gewandstatuen aus magnesia am maander. *Antike Plastik*, (12), 149-160.
- Poblome, J. (2004). Comparing ordinary craft production: textile and pottery production in roman asia minor. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 47(4), 491-506.
- Polci, B. (2003). Some aspects of the transformation of the roman domus between late antiquity and the early middle ages. İçinde L. Lavan ve W. Bowden (Eds), *Theory and practice in late antique archaeology* (ss. 79-109). Brill.
- Prusac, M. (2011). *Face to face recarving of roman portraits and the late-antique portrait arts*. Brill
- Pfuhl, E. Ve Möbius H. (1977). Die Ostgriechischen grabreliefs. Textband I. Verlag Philipp von Zabern.
- Pfuhl, E. Ve Möbius H. (1977). Die Ostgriechischen grabreliefs. Tafelband I. Verlag Philipp von Zabern.
- Ricl, M. (2013). New inscriptions from the kayster river (küçük menderes) valley. *Epigraphica Anatolica*, (46), 35-56.
- Ricl, M. (2020). *New Inscriptions from the kaystros river (Küçük Menderes) valley*. Center for Historical Reserach University of Novi Sad, Serbia Faculty of Philosophy Departman of History.
- Richer, G. M. A. (1966). The furniture of the Greeks Etruscans and Romans. The Phaidon Press.
- Ridgway, B. S. (1994). *Greek sculpture in the Art Museum Princeton University: Greek originals, roman copies, and variants*. Princeton University Press.
- Ridgway, B. S. (2001). *Hellenistic sculpture I: The styles of ca. 331-200 B. C*. The University of Wisconsin Press.
- Saller, R. P. (2004). *Patriarchy, property and death in the roman family*. Cambridge University Press.
- Saraçoğlu, A. (1997). *Antakya yöresi mezar stelleri* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Salway, B. (2005). The nature and genesis the peutinger map. *Imago Mundi*, 3 (2), 119-135.
- Sevin, V., Arslan-Sevin, N. ve Çetin, S. (2013). *Neikaia: Unutulmuş bir antik kent*. Efe Ofset ve Matbaacılık.
- Sezer, S. S. (2014). Apameia antik kentinden heykeltıraşlık eserleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, (42), 135-144.
- Sezer, S. S. (2016). *Prusias ad hypium antik kenti heykeltıraşlık eserleri*. Ege Yayınları.
- Shapiro, H. A. (2021). Periphron penelope the reception of penelope in fifth-century athens. İçinde R. Ancona ve G. Tsouvala (Ed.), *New Direcitions in the Study of Women in the Greco-Roman Wold* (s.29-43). Oxford University Press.
- Smith, R. R. R. (2005). *Hellenistic sculpture: a handbook*. Thomas & Hudson.
- Smith, R. R. R. (2006). *Aphrodisias II roman potrait statuary from Aphrodisias*. Verlag Philipp von Zabern.
- Smith, R. R. R. (2018). The long lives of roman statues: public monuments in the late antique Aphrodisias. İçinde M. Aurenhammer (Ed), *Sculpture in roman asia minor: proceedings of the international conference at Selçuk, 1st – 3rd October 2013* (ss. 331-352). Österreichisches Archäologisches Institut.
- Sonkaya, A. K. (2018). Hellenistik dönem lydia mezar stellerinde kadın ve erkek tipleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (60), 35-63.

Steskal, M. (2011). Erken bizans döneminde ephesos'ta yıkanma ve hamam mimarisi. İçinde F. Daim ve S. Ladstätter (Ed.), *Bizans Döneminde Ephesos* (S. Gün, F. Öztürk ve B. Yener-Marksteiner (s. 77-94). Ege Yayınları.

1981, *Kongreye Sunulan Bildiler I. Cilt*, (ss. 473-489). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

URL Kaynaklar

<http://laststatues.classics.ox.ac.uk/database/detail-base.php?record=LSA-1133> / son erişim tarihi: 12.01.2024

Strocka, V. M. (1985). Zuviel Ehre für Scholastika. İçinde M. Kandler (Hrsg), *Lebendige Altertumswissenschaft: Festgabe zur Vollendung d. 70.Lebensjahres von Hermann Vetters* (ss. 229-232). Holzhausen.

Strocka, V. M. (2017). *Dokimenische säulensarkophage. Datierung und deutung.* Rudolf Habelt.

Stout, A. M. (2001). Jewelry a symbol of status in the roman empire. İçinde J. L. Sebesta ve L. Bonfante (Ed.), *The World of Roman Costume* (ss. 77-100). The University of Wisconsin Press.

Stucchi, S. (1967). *Cirene 1957-1966 : un decennio di attività della missione archeologica italiana a Cirene.* Istituto Italiano di Cultura di Tripoli.

Şahin, M. (2000). *Miletopolis kökenli figürlü mezar stelleri ve adak levhaları.* Türk Tarih Kurumu.

Teixidor, J. (1979). *The pantheon of Palmyra.* Brill.

Tepebaş, U., ve Durugönül, S. (2013). Arkaik-roma dönemi heykeltıraşlık eserlerinin kataloğu ve değerlendirilmesi. İçinde S. Durugönül (Ed), Silifke Müzesi Taş Eserler Katoloğu (35-152). KAAM Yayınları.

Uzunoğlu, H. (2019). The katoikia of the Lydomouandeitai in the caystervalley-a new honorary inscription preserved in the museum of tire. İçinde M. Nollé, P. M. Rothenhöfer, G. Schmied-Kowarzik, H.

Schwarz, ve H. C. von Mosch (Eds), *Festschrift für Johannes Nollé zum 65. Geburtstag* (ss. 427-439). Habelt Verlag.

Uzunoğlu, H. (2020). Tire müzesi'nden bazı yeni yazıtlar. *Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, (6), 191-201.

Yaylalı, A. (1979). Hellenistik devir izmir kökenli, figürlü mezar stelleri [Yayınlanmamış Doçentlik Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Yaylalı, A. (1986). Hellenistik devir izmir mezar stelleri. *IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül*